

תוכו פָּבֵר

וְצִפִּית אֹתוֹ זֶהָב טְהוֹר מִבֵּית וּמְחוּץ תִּצְפְּנוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זָרָהָב סָבִיב: (שמות כה יא).¹

מסכת יומא דף עב עמוד ב

"מבית ומחוץ תצפנו" - אמר רבא: כל תלמיד חכם שאין תוכו כבדו - אינו תלמיד חכם.²

מדרש תנחומא פרשת ויקהל סימן ז

אמר ר' חנינה דצפורן: שלש תיבות עשה בצלאל את הארון: שתיים של זהב ואחד של עץ. שיקע של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ, ואח"כ צָפָה שפתותיהן זהב, לקיים מצות עשה, שנאמר: "ויצפהו זהב טהור מבית ומחוץ"³, ואח"כ: "ויעש לו זר זהב סביב"⁴. מכאן שיהא תלמיד חכם תוכו כבדו, שנאמר: "מבית ומחוץ תצפנו"⁵. מהו "מבית ומחוץ תצפנו"?⁶ א"ל: אף על פי שהעץ נתון באמצע, הוי נוהג בו כבוד. למה? שהתורה נתונה בו. ואף הלוחות כן, אע"פ שנשתברו, הוי נוהג בס כבוד, שנאמר: "ושמתם בארון" - לוחות ושברי לוחות מונחין בו. "ושמתם בארון", כלומר: אף על פי שאתה רואה את בני תורה עניים ומדולדלים הוי נוהג בס כבוד שהתורה נתונה לתוכו.⁷

¹ פסוק זה הוא במעשה הארון שהוא כלי המשכן הראשון בו פותחת פרשתנו. וכבר זכינו לדון בארון ובקורותיו מספר פעמים, בדברינו: [ארון קודם או משכן קודם, ויהי בנסוע הארון, שני ארונות היו, גלגוליו של ארון הברית, לשאת את ארון ברית ה' ועד תחנתו האחרונה של הארון](#) הגענו. והפעם אנחנו בפסוק המזכיר את הארון לראשונה במקרא ומתאר, בין השאר, שהיה מצופה זהב מבפנים ומבחוץ ואף זר זהב לו סביב (בדומה לשולחן ומזבח הזהב). אך מה זה קשור לכותרת הדף? מה "תוכו כבדו" ולפרשת תרומה?

² ובהמשך הגמרא שם מילים חריפות מאד על תלמיד חכם שאין תוכו כבדו, או שאין בו דרך ארץ או יראת שמים (שקודמות לתורה), עד שנקרא "נתעב" ו"אוי להם לשונאיהן של תלמידי חכמים (היינו תלמידי החכמים עצמם, בלשון נקייה) שעוסקין בתורה, ואין בהן יראת שמים", וכן אמרתו של רבי ינאי: "חבל על מי שאין לו חצר ועושה שער לחצר". החצר היא דרך ארץ ויראת שמים והשער הוא התורה! מה טעם לשער בלי חצר? תלמיד חכם נמשל שם לארון הברית, בו היו מונחים לוחות הברית ובסוף ספר דברים התווסף לו גם ספר התורה שכתב משה. דימוי זה נאמר בפנים רבות, כמו גם לגבי המצווה או החובה של הקהל "לעשות לו את מלאכתך", בבחינת נושאי הארון והוא הקשר לפרשתנו. דימוי זה הורחב מאד בספרות האגדה ואף השו"ת (בעיקר ע"י חבורת תלמידי החכמים עצמם), וגם הספדנים מרבים להשתמש בו. אנו מבקשים להתמקד בפן של "תוכו כבדו", היינו שפנימיות תלמיד חכם היא כחיצוניותו וההפך.

³ הרעיון שהיו בעצם שלושה ארונות, האחד בתוך השני, הוא דעה אחת ויש מי שחולק. ראה ירושלמי שקלים פרק ו הלכה א: "כיצד עשה בצלאל את הארון? רבי חנינה אמר: שלש תיבות עשאו, שתיים של זהב ואחת של עץ. נתן של זהב בשל עץ ושל עץ בשל זהב וציפהו, דכתיב: וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ. מה תלמוד לומר תצפנו? להביא שפתו העליונה. רבי שמעון בן לקיש אומר: תיבה אחת עשאו וציפהו, דכתיב: וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ. מה תלמוד לומר תצפנו? אמר רבי פינחס: להביא בין נסר לנסר". וכן הוא בדומה בשיר השירים רבה (וילנא) פרשה א סימן יא: "וכיצד נעשה הארון? ר' חנינא ור' שמעון בן לקיש. ר' חנינא אמר: שלש תיבות עשאו, שתיים של זהב ואחת של עץ, נתן של עץ על של זהב, ושל זהב על של עץ, וחיפה שפתיו העליונות בזהב. ריש לקיש אמר: תיבה אחת עשאו וחיפהו מבפנים ומבחוץ, דכתיב: מבית ומחוץ תצפנו. ומה מקיים ר' חנינא קרייה דריש לקיש? א"ר פינחס: שחיפה בין נסר לנסר". וכבר הרחבנו כאמור במעשה הארון מבית ומחוץ והפעם אנחנו בבטי"ו "תוכו כבדו" שהארון משמש לו מקור ועוגן חשוב.

⁴ זר הזהב, שמסמל את כתר התורה, בא לאחר ציפוי הזהב מבית ומחוץ, כפי שהדרשה ממשיכה. ראה שמות רבה לד ב שבשלושה כלים יש זר: "כתר מלכות זה השולחן דכתיב בו זר זהב סביב, כתר כהונה זה המזבח דכתיב בו זר זהב סביב, וכתר תורה זה הארון דכתיב בו זר זהב". וכתר תורה עולה מעל כולם. עם ציפוי הזהב החיצוני ועם זר הזהב, הארון מורכב בעצם מארבע שכבות, מבפנים החוצה: עץ, זהב, עץ, זהב.

⁵ העליונות של זר כתר התורה, מחייבת את השלמות של תוכו כבדו, כפי שמשלים מדרש אגדה (בבור) שמות פרשת משפטים - תרומה פרק כה: "ועשית עליו זר זהב. עליון הוא כתר תורה מכתר כהונה ומכתר מלכות שאין בהם תורה, ונאמר בארון: וצפית אותו זהב טהור, מכאן שצריך תלמיד חכם להיות תוכו כבדו, שלא יהיה אחת בלב ואחת בפה". כי הַזָּר עשוי גם להפוך לזָר, כפי שממשיך מדרש שמות רבה שהבאנו בהערה הקודמת: "למה נכתבים זר ונקראים זר? אלא לומר לך: אם אדם זוכה, נעשים לו זר ואם לאו זר". וכן הוא בגמרא יומא בה פתחנו: "זכה - נעשית לו זר, לא זכה - זרה הימנו". יש כאן משחק של הדרשן עם צירי"ה בכתיב חסר או מלא - העיקר הרעיון.

⁶ מה פשר שאלה חוזרת זו? הרי כבר הסברנו מהו "מבית ומחוץ תצפנו"! שיהיה תוכו כבדו! זהב בחוץ וזהב בפנים. תלמיד חכם מושלם - כולו זהב. מסתבר שיש גם עץ פשוט באמצע. מה איתו? מה תפקידו? איפה הוא נכנס ברעיון של תוכו כבדו?

⁷ העץ מסמל את הפשטות, את החומר האורגני שצומח וכלה ולא את המתכת האצילה והעקרה. העץ מסמל את שברי הלוחות שהיו בארון, את בני התורה העניים והמדולדלים! כיצד באמת ניתן לדבר על תורה וזהב בדורו הסחוף של הדרשן? ואנו נחזק את דבריו באזכור הארון הפשוט מעץ שעשה משה ברדתו מההר עם הלוחות, הרבה לפני שהסתיימה מלאכת המשכן, הרבה לפני שבצלאל עשה את הארון המהודר והפלאי. ככתוב בדברים י א-ב: "בָּעֵת הַהִוא אָמַר ה' אֵלַי פָּסַל לְךָ שְׁנֵי לֹחֹת אֲבָנִים כְּרָאשֵׁינִים וְעָלָה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְךָ אָרוֹן עֵץ: וְאָכַתָּב עַל הַלְחֹת אֵת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְהוָה עָלָה לְךָ הַלְחֹת הָרָאשֵׁינִים אֲשֶׁר שָׁבַרְתָּ וְשָׁמַתָּם בְּאָרוֹן". זה הארון המקורי הראשון שעליו הרחבנו בדברינו [שני ארונות היו](#) בפרשת עקב. יש כאן דרשה בתוך דרשה. זהב משני הצדדים, מבית ומחוץ, מסמל את תוכו כבדו. גם לעתים בהדר ובעושר כפי שנהגו מקצת חכמים ורבנים. העיקר שיהא באותה מידה. ואילו העץ הפנימי מסמל את התוך הפנימי שצריך להיות צנוע דווקא, משהו מעבר לתוכו כבדו. וכל אחד יפתח את הרעיון הלאה ברוחו, בתוכו ובברו.

משנת רבי אליעזר פרשה יג עמוד 244

לפיכך הארון מצופה זהב מבית ומחוץ, לומר לך, שתלמידי חכמים צריך שיהא תוכו כבדו. אם כן, מה העץ עושה באמצע? אילולי העץ לא היה נואי לזהב, כך אילולי יצר הרע לא היה נואי לצדיק.⁸

משנת רבי אליעזר פרשה טז עמוד 312

"צִדְקָה לְבִשְׁתֵּי וַיִּלְבְּשֵׁנִי כְּמַעֲלֵל וְצִנְיָהּ מְשַׁפְּטִי" (איוב פרק כט יד) - מה תלמוד לומר: "וילבישני"? מיכאן לדיין שיהא תוכו כבדו - יהא לובש את הצדק מבפנים והוא מבחוץ. "כמעיל וצניף משפטי" מה תלמוד לומר "מעיל"? ומה תלמוד לומר "וצניף"?¹⁰ אלא, מעיל מלוא קומתו שלאדם מלמעלן,¹¹ וצניף מלוא קומתו שלאדם מלמעלן.¹¹

מסכת שבת דף טז עמוד א

... רב אשי אמר: לעולם לכלי חרס דמו. ודקא קשיא לך לא ליטמו מגבן - הואיל ונראה תוכו כבדו.¹²

בתי מדרשות חלק ב מדרש איוב כח יז

"לֹא יַעֲרַכְנָה זָהָב וְזָכוּכִית וְתַמּוּרְתָהּ פְּלִיפְזוּ" (איוב כח יז) - אמר ר' הושעיא: למה נמשלו דברי תורה לזכוכית? לומר לך: מה כלי זכוכית כל זמן שאדם נותן בהם דבש או יין או שמן או חלב, מיד הם נראים מבחוץ, כך דברי תורה, אינן מתקיימין אלא במי שתוכו כבדו. וכן מצינו בארון הברית שכתוב בו: וציפית אותו מבית ומחוץ תצפנו וכן אמר הכתוב: "צדק לבשתי וילבישני" (איוב כט יד) - לבשתי מבחוץ, וילבישני מבפנים.¹³

רד"ק תהלים פרק לז פסוק יא

⁸ מדרש זה שואל גם הוא: מה עם העץ שנתון באמצע, בין התוך שהוא מזהב ובין הָבֵר (החוץ) שהוא מזהב? מה תפקידו כאן? ותשובתו בכיוון אחר לגמרי: העץ מסמל את יצר הרע! (יותר מזהב?). העץ מבליט את נוי הזהב, את תלמיד החכם שהתגבר על היצר וכלא אותו בין שני לוחות זהב. הכוונה אולי לתלמידי חכמים שזכו גם לעושר וכבוד, כרבי יהודה הנשיא ורבי אבהו ובכל זאת, נהגו בענוה. שני מדרשים - שתי השקפות עולם שונות. העץ הוא העיקר או הזהב? כך או כך, אנחנו חוזרים לזר - זר שנתון מעל שניהם (שמות רבה בהערה 4 לעיל). ומה שנכון לגבי הזר שבולט מבחוץ, נכון גם לגבי העץ הפנימי שנתון בין התוך מזהב לבר מזהב. ושוב בגמרא יומא בה פתחנו: "זכה - נעשית לו זֵיר, לא זכה - זרה הימנו". ובהמשך שם: "זכה - נעשית לו סם חיים, לא זכה - נעשית לו סם מיתה. והיינו דאמר רבא: דאומן לה - סמא דחייא, דלא אומן לה - סמא דמותא". זו הדואליות השבירה והמסוכנת.

⁹ נראה שכוונתו בשאלה זו היא לא סתם למילה "וילבישני", אלא לכפל הלשון: "לבשתי וילבישני"? כפל שאגב יחזור אח"כ בשני פריטי הלבוש: מעיל וצניף. אם כבר לבשתי, מה עוד צריך להלבישני?

¹⁰ כאן הנוסח הוא נכון וממנו ניתן ללמוד על הנוסח הנכון שבהערה הקודמת. אם כבר לבשתי מעיל, למה צריך גם צניף?
¹¹ נראה שזו דרשה כפולה שחוזרת על אותו רעיון במילים ודוגמאות שונות. הלבוש המלא המכסה את מלוא קומתו של האדם מלמעלה ומלמטה וכפילות הפועל לב"ש הם הסמל של תוכו כבדו. דרשה זו קצת מורכבת, חסר גם המשפט לצד של הצדק, אבל החידוש במדרש מאוחר זה הוא שגם דיין צריך שיהיה תוכו כבדו. אולי מעין האמירה שהצדק צריך לא רק להיעשות אלא גם להראות, וגם במובן של הדוגמא האישית. הדיין צריך שיהיה נאמן לאמת הפנימית שלו ושאמת זו תשתקף בפסקי דינו. המעיל מכסה את הגוף בו מצוי הלב והצניף מכסה את הראש בו מצוי הפה (והמח). להלן נראה את הביטוי שלא יהיה אחד בפה ואחד בלב, אלא פיו ולבו שווים. אצל השופט אולי הכוונה גם שיהא פסק דינו ולבו (השכנוע הפנימי שלו) שווים. כך או כך, ראה פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) תרומה שמות כה יא שמחבר גם הוא את הפסוק מאיוב עם פרשתנו: "וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו. מיכן אמרו כל תלמיד חכם שאינו תוכו כבדו אינו תלמיד חכם, וכן אמר איוב צדק לבשתי וילבישני וגו' (איוב כט יד)".

¹² הגמרא דנה שם בדין כלי זכוכית באופנים השונים שהם מקבלים טומאה ואם היא מהתורה או מגזרת חכמים. ראה דף קודם בגמרא שם: "כלי זכוכית מאי טעמא גזור בהו רבנן טומאה? - אמר רבי יוחנן אמר ריש לקיש: הואיל ותחילת ברייתן מן החול - שוינהו רבנן ככלי חרס". לאחר דין ודברים ארוך, בו הגמרא מנסה להשוות כלי זכוכית לכלי מתכות, חוזר רב אשי ומסכם ואומר שלעולם דין כלי זכוכית הוא ככלי חרס, פרט לדין אחד שנקרא טומאת גב, היינו טומאה שמגיעה מנגיעה חיצונית של גב הכלי בדבר טמא. בכלי חרס אין טומאה כזו, בעוד שבכלי זכוכית כן. וכל זאת משום שכלי זכוכית הוא שקוף ותוכו כבדו. וכהסבר רש"י שם: "הואיל ונראה תוכו מבחוץ דרך דפנותיו, לא חשיב גב אלא תוך". ולא באנו אלא להראות את השימוש של "תוכו כבדו" גם בהלכה. ראה שימוש בביטוי זה גם לעניין אופן צליית קרבן הפסח שצריך לקיים בו: "צִלְיֵאֵשׁ רֵאשׁוּ עַל־פְּרָעִיו וְעַל־קַרְבּוֹ" (שמות יב ט). ראה הביטוי "תוך ובר" במכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה ו: "ראשו על כרעיו ועל קרבו, תוך ובר דברי ר' עקיבא. ר' אומר: מקולס". ובמכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יב: "היה נותן את ראשו ואת כרעיו ואת בני מעיו לתוכו דברי ר' יוסי הגלילי ... ר' ישמעאל קורא אתו גדי מקולס. ר' טרפון קורא אותו תוכבר, שתוכו כבדו". והרי לנו "תוכו כבדו" במילה אחת: תוכבר.

¹³ מדרש מאוחר זה משלב את כל המדרשים שראינו לעיל, מפרשת השבוע ועד הפסוק "וילבישני" מאיוב, אגב דרשה מפסוק חדש מאיוב על כלי זכוכית. וגם חזרונו מזכוכית של הלכה לזכוכית של אגדה. הזכוכית מסמלת לא רק את "תוכו כבדו", אלא כפילות: מחד גיסא, את השקיפות, הבהירות ואת הנראות; ומאידך גיסא, את הסכנה המתמדת של מעידה, שבירה וניפוץ. הדרשות הקלאסיות על הפסוק "לא יערכנה זהב וזכוכית" הן על דברי תורה: "שקשין לקנותן ככלי זהב וכלי פז, ונוחין לאבדן ככלי זכוכית" (מסכת חגיגה טו ע"א). ושם נדרש הפסוק על אלישע בן אבייה. עליו אפשר לומר שהיה תוכו כבדו, בדרכו שלו, ולא היה אחד בפה ואחד בלב.

"תִּזְרֹת אֶלְהֵיוּ בְּלָבוֹ לֹא תִמְעַד אֶשְׁרִיו" - כמו שהוא מורה בפיו כן הוא בלבו, וכן היא התורה בלבו, כי יהיה תוכו כברו.¹⁴

איכה רבה פרשה ג סימן כ

"כִּי לֹא עָנָה מְלַבֵּוֹ וַיִּגָּה בְּנִי אִישׁ" (איכה ג לג)¹⁵ - ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר: בשני מקומות פעלו ישראל: באחד פעלו בפיהם ולא בלבם, ובאחד פעלו בלבם ולא פעלו בפיהם, ואלו הן: סיני ובבל. בסיני פעלו בפיהם ולא בלבם, הדא הוא דכתיב: "ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו" (תהלים עח לו).¹⁶ בבבל פעלו בלבם ולא בפיהם, הדא הוא דכתיב: "כי לא ענה מלבו". אמר הקב"ה: יבוא פה שבסיני ויכפר על פה שבבבל, ויבוא לב שבבבל ויכפר על לב שבסיני. אעפ"כ: "ויגה בני איש" - הביא עליהם איש צר ואויב זה המן והגה את מכתן.¹⁷

רמב"ם הלכות דעות פרק ב הלכה ו

אסור לאדם להנהיג עצמו בדברי חלקות ופיתוי, ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב אלא תוכו כברו והענין שבלב הוא הדבר שבפה. ואסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הנכרי... ולא יסרהב בחבירו שיאכל אצלו והוא יודע שאינו אוכל, ולא ירבה לו בתקרובת והוא יודע שאינו מקבל, ולא יפתח לו חביות שהוא צריך לפותחן למוכרן כדי לפתותו שבשביל כבודו פתח וכן כל כיוצא בו. ואפילו מלה אחת של פיתוי ושל גניבת דעת אסור, אלא שפת אמת ורוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות.¹⁸

מועד קטן דף טז עמוד ב

"חכמות בחוץ תרונה" (משלי א כ) - כדבא. דאמר רבא: כל העוסק בתורה מבפנים - תורתו מברזת עליו מבחוץ.¹⁹

¹⁴ בדומה למדרשים, גם פרשני המקרא חיפשו פסוקים במקרא, בספרות אמ"ת (איוב, משלי תהלים) בפרט, המבטאים את המוטיב "תוכו כברו". לעיל ראינו פסוקים מאיוב, וכאן מתהלים (ויש עוד). ונראה שאבן עזרא כבר קדם לרד"ק (שנולד בערך בזמן שאבן עזרא נפטר) כשהוא מפרש פסוק זה במילים הקצרות: "תורת - סיפר כי תוכו כברו". ולשניהם, יש לקרוא את הפסוק: "תורת אלהיו בלבו ובפיו". אלא שראיית האדם היא מוגבלת ולעיתים נדרשת התערבות מלמעלה לחשוף מי תוכו כברו ומי לא. ראה פירוש רד"ק לירמיהו פרק כ יב: "וה' צבאות בוחן צדיק - אותו שהוא צדיק לעיני בני אדם, לא ידעו בו אם תוכו כברו. וה' צבאות בוחן אותן: אם לבו בסתר כמו מעשיו בגלוי, יגמלהו כצדקו. ואם לאו, יגלהו ויפרסמהו לעיני האנשים שידעו מי הוא כלומר שיכשילוהו במעשיו".

¹⁵ ראה פירוש דעת מקרא לפסוק שאין הקב"ה מענה בני אדם ככל העולה על ליבו ללא דין וצדק ואין דרכו להביא יגון על בני איש ללא משפט. ואפשר שמילת "ויגה" הוא מלשון הסטה מהדרך.

¹⁶ דרשות רבות יש לנו על פסוק זה בגנות בני ישראל שבמעמד הר סיני לא היו שלמים וכבר אז חישבו לעשות את העגל וכו'. ראה ויקרא רבה יח ג, שמות רבה מב ח, מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דנזיקין פרשה יג ועוד. ראה דברינו [מי פיתה את מי](#) בפרשת יתרו.

¹⁷ עקב אזכור התורה, במדרשים הקודמים, שמתקיימת רק במי שפיו ולבו שווים ותוכו כברו, סטינו קצת מהנושא שלנו למדרש שאי אפשר שלא להביאו. דרשה מקבילה ואף מורחבת (אולי היא המקור) מצויה בשיר השירים רבה ז א, ואנחנו התמקדנו בתמצית הקשורה לנושא אחד בפה ואחד בלב של קבלת התורה. מדרש זה מתבסס על הדרשה בגמרא שבת פח ע"א שבימי אסתר חזרו וקבלו את התורה - קיימו וקבלו" - אחרי שבמעמד הר סיני "כפה עליהם הר בגיגית" וכמו כן על הדרשה בגמרא מגילה יב ע"א "הם לא עשו אלא לפנים - אף הקב"ה לא עשה עמהן אלא לפנים", היינו שלא באמת סגדו לפסל של נבוכדנצר (ראה דניאל פרק ג). בא מדרש זה ויוצר השלמה בין סיני ובין בבל שביחד יוצרים את קבלת התורה! שניהם לא בארץ ישראל, שניהם במרחק זמן גדול מאד, אבל זה נתן את הפה וזה נתן את הלב וביחד יש לנו כביכול אחד בפה ואחד בלב הנדרש לקבלת התורה בשלימות. ושניהם בסוף לא הועילו ובאה מכתו של המן - "ויגה בני איש". מה מבקש מדרש זה לומר?

¹⁸ מה שראינו עד כאן כדרישה מתלמיד חכם, מדיין, מאנשי המעלה, בא הרמב"ם ודורש מכל אדם. ואגב הוא כורך את "תוכו כברו" עם "אחד בפה ואחד בלב" ואפילו עם גניבת דעת! ראה גמרא פסחים קיג ע"ב: "שלושה הקב"ה שונאן: המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחיד". וראה גם בבא מציעא מט ע"א: "רבי יוסי ברבי יהודה אומר: מה תלמוד לומר הין צדק? ... שיהא הן שלך צדק, ולאן שלך צדק! - אמר אבבי: ההוא שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב". ממקורות אלה ואחרים משמע שהביטוי "אחד בפה ואחד בלב" הוא חריף מאד וגובל ברמאות ממש ובהטעיה. ראה גם מדרש תהלים (בובר) מזמור יב: "אמר ליה יונתן: כד תהוי בעי חטיין, הוי אומר: שעורים אני מבקש. וכד תהוי בעי שעורין, הוי אומר: חטיין אני מבקש, ולא יסקון לך תרעא. הוי אומר: שוא ידברו איש אל רעהו. שפת חלקות. שמחליקין בשפתותיהם. בלב ולב ידברו. אחד בפה ואחד בלב". "תוכו כברו" נשמע דרישה גבוהה יותר, גם במקרים שאין בהם הטעיה או רמאות - רק דרישה לא ליצור אשליה, לא לתת רושם מוטעה, להתנהג באופן מופתי. אבל הרמב"ם כורך את שניהם ביחד "הענין שבלב הוא הדבר שבפה", ומציב בכך רף גבוה שנראה שהוא מעל מה שחז"ל דורשים: "שפת אמת ורוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות". שנוכח.

¹⁹ רבי יהודה הנשיא גזר שלא ללמוד תורה בשוק. ר' חייא לא נהג כך, אולי לא היה מודע לגזירה זו של רבי ושנה לשני אחייניו: רב ורבה בר בר חנה, בשוק. נזף בו רבי. לאחר תום שלושים ימי הנזיפה, קרא לו רבי ושאל אותו למה נהג כך. תשובתו של ר' חייא הייתה שכתוב: "הקמות בחוץ תרונה ברחבות תתן קולה". עונה לו רבי שאין זה פשט הפסוק (ראה שם הנזיפה הארוכה: "אם קרית - לא שנית, ואם שנית - לא שילשת, ואם שילשת - לא פירשו לך"). כוונת הפסוק היא כמו שרבה מפרש שתלמיד חכם אין צריך להכריז עליו שהוא תלמיד עוכם, אלא "תורתו מכרזת עליו" והכל יודעים שהוא תלמיד חכם בשל התנהגותו והלכותיו ודיבורו וכו'. לעניינו היינו אומרים: ברו כתוכו. תוכו מקרין על ברו. פנימיותו מקרינה על חיצוניותו ואין צורך להכריז עליו שהוא תלמיד

בראשית רבה פרשת וישב, פרשה פד סימן ט

"ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום" (בראשית לז ד) – אמר ר' אהבה בר זעירא: מתוך גנותם של שבטים, אתה יודע שבחם. להלן: "ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב" (שמואל ב יג כב), מה שבלב – בלב. ברם הכא: "ולא יכלו דברו לשלום" – מה שבלב – בפה.²⁰

משיבת נפש שמות פרק כה פסוק י

.. גם פירוש: שהארון היה מצופה בזהב מבית ומבחוץ, סמכו לומר שתלמיד חכם יהיו תוכו כבדו. ונראה לומר ג"כ להיפך, שיהא ברו כתוכו. ומכאן סמכו לומר: תלמיד חכם שנמצא רב על בגדיו חייב מיתה²¹ ... רוצה לומר שיהיה תלמיד חכם נאה ומהודר במלבושיו ובמידותיו.²²

מסכת ברכות דף כח עמוד א

תנא; אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס. שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כבדו - לא יכנס לבית המדרש. ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי ... חד אמר: אתוספו ארבע מאה ספסלי; וחד אמר: שבע מאה ספסלי. הוה קא חלשא דעתיה דרבן גמליאל, אמר: דילמא חס ושלום מנעתי תורה מישראל.²³

**שבת שלום
מחלקי המים**

חכם. על דרך החיוב, מה שהרמב"ם מביא על דרך השלילה. ועצם הנושא, אגב, הגמרא שם עושה פשרה שבירחי כלה, "ביומי דכלה" כן לומדים תורה בחוץ בפומבי.

²⁰ כבר הערנו לעיל שאלישע בן אבויה שכפר בעיקר, היה עם זאת "תוכו כבדו" ולא זיף, כמו שאומרים היום. כך גם אחי יוסף, שלא עשו הצגות ופיהם ולבם היו שווים. וכך גם נבל הכרמלי עפ"י פירוש רד"ק לשמואל א כה ג שאומר: "והוא כלבי: - ... ואפשר לפרש הכ"ף לשימוש כפי הכתיב, רוצה לומר: כן היה מראה מעשיו רעים כמו שהיה לבו רע. כי יש בני אדם מעשיהם נאים ולבם רע והוא היה תוכו כבדו וברו כתוכו לרעה". הביקורת הקשה מכל היא כנגד מידת הצביעות. ראה פירוש כלי יקר ויקרא פרק יא ד על החזיר שהוא סמל למלכות אדם המכונה עשו: "כדרך שאמרו בעשו (בראשית רבה סה א) שנמשל לחזיר שפושט את טלפיו להגאות כאילו כשר ותוכו מלא תוך ומרמה. וזה מורה על כל מי שאין תוכו כבדו, כמדת הצבועים המראים את עצמם כשרים והמה בלי ספק גרוועים מן הרשע הגמור שתוכו וברו שוין לרעה, כמו שפירש רש"י על פסוק (בראשית לז ד) ולא יכלו דברו לשלום". אחי יוסף, נבל הכרמלי ואלישע בן אבויה לא היו צבועים. פיהם ולבם היה שווה, גם אם לא לטובה. ואגב, ההשוואה עם אבשלום לא ברורה שהרי גם הוא לא דיבר עם אמנון לשלום. וצ"ע.

²¹ על דרך ההלצה והחידוד יש אומרים שמי שמחפש למצוא רבב ולכלוך אצל תלמידי חכמים או אצל הרב שלו, חייב מיתה ...
²² "תוכו כבדו" אנחנו אומרים. קודם תוכו ואח"כ ברו. למה בסדר הזה? מי אמר שברו (החיצוניות) הוא כזה טוב שיש לחקותו גם ב"תוכו" (בפנימיות)? מן הסתם הכוונה היא שאדם משתדל בד"כ להיראות טוב ולהישמע ולדבר יפה, לעשות רושם חיובי. אומר המשל: כך תהיה גם בפנימיותך. שלרושם החיצוני יהיה כיוון פנימי. בא פירוש משיבת נפש (רבי יוחנן ב"ר אהרן לוריא, אלזס שבגבול צרפת-גרמניה, מאה 15) ומציע גם את הכיוון הנגדי, שהחיצוניות תשלים את הפנימיות. המקור לכך היא הגמרא בשבת קיד ע"א: "לימדך תורה דרך ארץ, בגדים שבישל בהן קדירה לרבו - אל ימזוג בהן כוס לרבו. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: גנאי הוא לתלמיד חכם שיצא במנעלים המטולאים לשוב ... ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל תלמיד חכם שנמצא רב על בגדו - חייב מיתה, שנאמר: כל משנאי אהבו מות - אל תקרי משנאי אלא משנאי". ואם נחזור שוב להלכות דעות לרמב"ם, נקרא שם בפרק ה הלכה ט: "מלבוש תלמיד חכם מלבוש נאה ונקי. ואסור לו שימצא בבגדו כתם או שמנונית וכיוצא בהן. ולא ילבש לא מלבוש מלכים כגון בגדי זהב וארגמן שהכל מסתכלין בהן, ולא מלבוש עניים שהוא מבזה את לובשיו אלא בגדים בינונים נאים".

²³ זה הסיפור על הדחת רבן גמליאל דיבנה מכהונתו בשל פגיעתו החוזרת בר' יהושע בן חנניה וחכמים אחרים. ארבע מאות ויש אומרים שבע מאות ספסלים התוספו באותו היום לבית המדרש וכמה וכמה הלכות נקבעו ודרשות נאמרו "בו ביום" (משנה סוטה פרק ה, משנה ידים פרק ד, מסכת עדויות ועוד, ראה שטיינזלץ עיונים, פסחים יח ע"א). וכל כך למה? משום שרבן גמליאל קבע שרק תלמיד שתוכו כבדו ייכנס לבית המדרש. סב סבו של רבן גמליאל, הלל הזקן, לא נכנס לבית המדרש משום שלא היה בידו את חצי הטרעפיק לשלם לשומר בית המדרש! הלל הוא הקטגור של כל מי שיאמר שלא למד תורה מפני שהיה עני: "כלום עני היית יותר מהלל?" ראה הסיפור על הלל שקפא בשלג מעל ארובת בית המדרש בגמרא יומא לה ע"ב: " ... עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון. אמרו: אותו היום ערב שבת היה, ותקופת טבת היתה, וירד עליו שלג מן השמים. כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי! בכל יום הבית מאיר, והיום אפל, שמא יום המעונן הוא? הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה, עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג". וכאן, נכד נכדו של הלל, רבן גמליאל דיבנה, לא דורש תשלום, אבל שם שומר שיודע להבחין מי תוכו כבדו וראוי להיכנס לבית המדרש ומי לא! ומעשה שהיה בימינו בתלמיד שחשקה נפשו בתורה ולא הניחוהו להיכנס לשיבה. התעקש אותו תלמיד ונדחף ולבסוף הרשו לו להיכנס, רק כשומע חופשי ולא כתלמיד מן המניין. וכשבא הדבר לפני ראש הישיבה (שחודשים רבים שהה בחו"ל לאסוף תרומות לישיבה), קרא לו ופתח לפניו את הגמרא הנ"ל במסכת ברכות ואמר לו: כיצד זה ידע השומר שהניח רבן גמליאל להבחין בין תלמיד שתוכו כבדו ובין מי שאיננו כזה? האם ביקש מכל אחד להוציא את הלשון? שתק אותו תלמיד ולא ענה. אמר לו ראש הישיבה: אני אומר לך מה התשובה. רבן גמליאל תלה שלט בכניסה לבית המדרש "אין מקום". כל מי שלא היה תוכו כבדו, שב על עקביו. מי שהיה תוכו כבדו, כבר מצא את הדרך להיכנס ... וידע אותו תלמיד שהתקבל לשיבה.

מים אחרונים: עוד על פיו ולבו שווים, ראה מסכת תרומות פרק ג משנה ח: "המתכוין לומר תרומה ואמר מעשר, מעשר ואמר תרומה, עולה ואמר שלמים, שלמים ואמר עולה, שאיני נכנס לבית זה ואמר לזה, שאיני נהנה לזה ואמר לזה, לא אמר כלום עד שיהיו פיו ולבו שוין.